

BİR ANOMİ FORMU OLARAK DEVRİM: DURKHEİM VE SCHOPENHAUER EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

 Hasan YENİÇIRAK*

ÖZET

Bu çalışmada devrim kavramını, anomi kavramı bağlamında inceledik. Buna göre çalışmanın temel problematiğini şu şekilde formüleştirmeye çalıştık: Devrim bir anomi formudur. Devrimler Durkheim'in intiharı gibidir. Her ikisi de toplumsal çöküntünün semptomlarıdır. Böyle bir devrim okuması için ilk olarak anomi kavramını doyurulmamış arzuların sonucu olan ıstırap durumu olarak ele aldık. Bunun için de Durkheim'in anomi kavramını Schopenhauer'in felsefesi üzerinden yeniden inşa etmeye çalıştık. İnsan ne kadar çok arzu ederse, o kadar çok ıstırap çeker. Schopenhauer'in sınırsız arzu ile ıstırap arasında kurduğu bu ilişki Durkheim'in anomi kavramsallaştırmasının da bir tasvirini sunmaktadır. Durkheim'in anomisi sınırsız arzuların yol açtığı bir ıstırap durumudur. İntihar da sınırsız arzunun yol açtığı ıstırapın doğal bir uzantısıdır. Nasıl ki sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap durumu olarak anomi tecrübesi bireysel düzeyde intihara yol açıyorsa, benzer şekilde sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap, engelleme durumu da kolektif düzeyde devrime yol açar.

Anahtar Kelimeler: devrim, anomi, intihar, Durkheim, Schopenhauer

Revolution as A Form of Anomi: An Evaluation on the Axis of Durkheim and Schopenhauer

ABSTRACT

In this study, we will examine the concept of revolution in the context of the concept of anomie. We tried to formulate the fundamental problem of the study as follows: Revolution is a form of anomie. Revolutions are like Durkheim's suicide. Both are symptoms of social breakdown. For such a revolutionary reading, we first considered the concept of anomie as a state of suffering resulting from unsatisfied desires. In this direction, we tried to reconstruct Durkheim's concept of anomie over Schopenhauer's philosophy. The more a man desires, the more he suffers. This relationship between Schopenhauer's unlimited desire and suffering also describes Durkheim's conceptualization of anomie. Durkheim's anomie is a state of suffering caused by unlimited desires. Suicide is also a natural extension of the suffering caused by unlimited desire. Just as the experience of anomie, which is the state of suffering caused by unrestrained desires, leads to suicide at the individual level, the state of suffering and inhibition, which is caused by unrestrained desires, leads to revolution at the collective level.

Key Words: revolution, anomie, suicide, Durkheim, Schopenhauer

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Kırklareli / TÜRKİYE, hasanyenicirak@klu.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Yeniçirak, H. (2023). Bir anomi formu olarak devrim: Durkheim ve Schopenhauer ekseninde bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 57-68. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1174430>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 13 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 7 Ekim / October 2022

Giriş

Devrim nedir? Devrim ne zaman ortaya çıkar? Devrimin farklı boyutları, onu sınırları net bir şekilde tanımlamayı güç hale getirmektedir (Yeniçirak, 2020). Bu anlamda efradını cami, ağyarını mani bir tanım ortaya koymanın hiç de kolay olmadığını ifade etmek gerekir. Sosyologlar, siyaset bilimciler, tarihçiler ve diğer pek çok sosyal bilimci uzun bir süredir bu sorulara bir cevap arayışı içerisinde olmuştur. Bu cevap arayışı devrim üzerine geniş bir literatür ortaya çıkarmıştır.

Devrim literatürüne baktığımızda, devrimin nasıl ortaya çıktığını sistematize etmeye çalışan pek çok devrim teorisinin var olduğunu görmekteyiz. Her bir devrim teorisi merkezine farklı noktaları almakta ve bu noktalardan hareketle devrimin ne zaman ortaya çıktığını açıklamaya çalışmaktadır. Doğal devrim tarihi yaklaşımı, sistemik yaklaşım ve yapısalcı yaklaşımın her biri devrimin ne olduğunun izahatını sunmaya çalışan büyük anlatılar olarak ortaya çıkmaktadır (Yeniçirak, 2021).

Bu çalışmada ise devrimin ne olduğunun izahatını sunmaya çalışan büyük anlatıların dışına çıkarak, devrim kavramını farklı bir bağlam içerisinde yeniden ele almaya çalışacağız. Devrim kavramını, sosyolojinin temel kavramlarından biri olan anomi üzerinden yeniden işlemeye çalışacağız. Buna göre, çalışmanın temel problematiğini şu şekilde formüleştirmeye çalıştık: Devrim bir anomi formudur. Devrimler adeta Durkheim'in intiharı gibidir. Her ikisi de toplumsal çöküntünün semptomlarını teşkil eder.

Burada şu soru ortaya çıkmaktadır. Anomi devrime nasıl yol açar? Bu soruyu cevaplamak için ilk olarak Durkheim'in anomi kavramının yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu yüzden, anomi kavramını klasik kullanımlarından kurtarıp, onun gölgede kalan yorumlamasını görünür kılmaya çalışacağız. Anomi kavramı daha çok Parsonsçı-Mertoncu yorum olan kuralsızlık olarak işlenmektedir. Ancak, biz bu çalışmada anomi kavramını kuralsızlık olarak değil, doyurulmamış arzuların, isteklerin sonucu olan ıstırap durumu olarak ele almaktayız. Bunu temellendirmek için de Durkheim'in anomi kavramını, Mestrovic'ten hareketle, Schopenhauer'un istenci üzerinden inşa etmeye çalışmaktayız.

Anomiyi normsuzluk, kuralsızlık olarak değil de doyurulmamış arzunun, istencin yol açtığı ıstırap olarak ele aldığımızda, devrime yol açan sürecin kolektif anomi olduğunu ifade edebiliriz. Devrim doyurulmamış arzunun, istencin sonucu olan ıstırapın bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Devrimin böyle bir yorumlamasını daha derinleştirmek için devrimin psikolojik okumasına odaklanmak gerekmektedir. Devrime psikolojik açıdan yaklaşanlar devrimi insanların istediği şey ile aldığı şey arasındaki ilişki çerçevesinde ele alır. Buna göre devrimler gerçekleşmemiş kolektif arzuların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu yaklaşımın merkezinde ise engelleme-saldırganlık hipotezi bulunmaktadır. Bu hipotez insanın saldırganlığını hayal kırıklığının bir sonucu olarak görmektedir. Buna göre engelleme ne kadar büyük olursa, devrimci saldırganlık da o kadar büyük olur.

Sınırlarını bu şekilde çizdiğimiz bu çalışmada, ilk olarak anomi kavramının yaygın kullanımının dışına çıkarak, onu Schopenhauer'un "istenci" üzerinden yeniden inşa edeceğiz. Akabinde, devrimin psikolojik okumalarına ve engelleme-saldırganlık hipotezine dayanarak devrim kavramını bir anomi formu olarak yeniden işlemeye çalışacağız.

Sınırsız Arzunun Yol Açtığı İstırap Durumu Olarak Anomi

Anomi sosyolojideki en temel kavramlardan biridir. Herhangi bir sosyolojik tartışmada anomi kavramına sıkça başvurulmaktadır. Tam da bu yüzden anomi kavramı, sosyal bilimcilerin felsefi anlayışına bağlı olarak farklı şekillerde kullanılmıştır. Besnard, anomi

kavramı, sosyal bilimciler tarafından deyim yerindeyse profesyonel rozet gibi kullanılmaktadır derken bu noktaya dikkat çekmiştir.

Mesela, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Fransız filozof ve sosyolog Jean Marie Guyau, anomiyi kavramsallaştırmasını, Durkheim'in aksine, insan davranışını yöneten ahlaki kodların aşkın olmadığını, durumsal olduğunu ve bireysel ilişkilere gömülü olduğunu savunan Epikürüsçü gelenek üzerine inşa etmiştir (Orru, 1983: 500). Guyau, Epikürüsçü gelenek üzerine inşa ettiği anomiyi kavramını ahlâki bozulmayı, bireyin dini dogmatizmden serbestleşmesini tanımlamak için kullanmıştır (Orru, 1983: 499-518). Yirminci yüzyılın başında, Amerikalı sosyologlar Robert K. Merton (1968) ve Talcott Parsons (2022) ise anomiyi çok daha farklı şekilde işlemiştir. Her iki sosyolog da anomiyi kuralsızlık, normsuzluk (normlessness) olarak ele almıştır. Merton (1968: 216) "Durkheim tarafından geliştirilen anomiyi kavramının, bir toplumda veya grupta görece bir kuralsızlık, normsuzluk durumuna atıfta bulunduğunu" ifade etmiştir. Normlar ve değerler arasındaki ilişkilere odaklanan Parsons (1966) da anomiyi normsuzluk olarak ele almıştır.

Ancak Merton ve Parsons'ın böyle bir anomiyi kullanımı, Besnard'ın ifadeleriyle söylersek, bir ölçüde onların felsefi anlayışlarına bağlı olarak inşa edilmiş bir tür rozettir. Bu noktaya dikkat çeken önemli isimlerden biri de Stjepan G. Mestrovic'tir. *21. Yüzyılda Durkheim* adlı çalışmasında, Aydınlanma'nın iyimserliğine karşı, dönemin *fin de siecle* ruhunu açığa çıkarmaya çalışan Mestrovic, ısrarla Durkheim'in, anomiyi kavramını, Merton ve Parsons'ın kavramsallaştırdığı şekliyle normsuzluk olarak kullanmadığını belirtmiştir. Tonunu biraz daha artırarak, anomiyi normsuzluk olarak okuyacak tarihsel, bağlamsal ve etimolojik bir bağlantının da söz konusu olmadığını ifade etmiştir (Mestrovic, 1987: 570).

Mertoncu-Parsonsçı anomiyi kavramsallaştırmasını reddeden Mestrovic (1988), Durkheim'in, anomiyi "déréglement" ifadesi olarak ele aldığını belirtmiştir. Nitekim Durkheim'in *İntihar* adlı çalışmasının orijinal metnine baktığımızda, anomiyi ile "déréglement"i birbirinin yerine kullandığını görmekteyiz. Déréglement, en basit ifadeyle, irrasyonallığa, ıstıraba, acıya denk gelmektedir. Déréglement olarak anomiyi toplum tarafından olduğu kadar bireyler tarafından da hissedilen ıstırap durumunu ifade eder (Mestrovic 1985).¹

Déréglement olarak anomiyi bireylerin ya da toplumların çektiği ıstırap, acı durumunu ifade eder, ama bunun altında yatan temel etken bireylerin, toplumların sınırsız arzusu, istencidir. Bu sınırsız arzu, istenç her türlü insan yasalarının üstünde olan bir toplum yasası haline gelmiştir neredeyse. Her zaman bir ötede, ileride duran ve hiçbir zaman tatmin seviyesine ulaşamayacak bu sınırsız arzuyu Durkheim (2017: 295) şöyle izah eder:

Bu eğilimler öylesine köklüdür ki toplum onları kabul edecek biçimi alır ve onları normal saymaya alışır. İnsanın hiç doymak bilmeyen ve dur durak demeden belli olmayan bir amaca doğru durmadan ilerleyen bir yapıda olduğu hep söylenir.

Durkheim'in anomiyi sınırsız arzu hali olarak nitelendirmesinin altında ise Schopenhauer'un etkisi bulunmaktadır (Mestrovic, 1989a: 273). Dönemin ruhunu göz önüne aldığımızda, Schopenhauer'un felsefesi sadece Durkheim üzerinde değildi, aksine Magee'nin (1997: 403-414) de dikkat çektiği üzere, Nietzsche'den Simmel'e, Tolstoy'dan Proust'a varıncaya değin neredeyse her yeri kuşatan bir etkiye sahipti.

¹ Mestrovic'e (1987: 570-571) göre, anomiyi, Durkheim'in sosyolojisinde farklı düzeylerde farklı adlarla kendini göstermektedir. Toplumsal analiz düzeyinde anomiyi kolektif temsillerin düzensizliğidir; ahlaki değerlerin ve standartların baş aşağı olduğu bir durumdur. Psikolojik düzeyde anomiyi kendisini çılgınlık, sabırsızlık, huzursuzluk, ... doyumsuzluk olarak gösterir. Fizyolojik düzeyde ise anomiyi ıstırap, acı ve çaresizlik olarak deneyimlenir.

Schopenhauer'un bu etkisi, özellikle onun irade (will) üzerine düşüncelerinde ortaya çıkmaktadır. Schopenhauer'un felsefesinde irade rüyaları, dürtüleri, sevgiyi, tutkuları, arzuyu ve belirsiz, bilinçsiz ve duygusal olan her şeyi kapsar (Mestrovic, 1988: 678). Daha da önemlisi, bu iradenin, istencin bir sınırı yoktur; hiçbir zaman tatminlik seviyesine ulaşamaz. Bu irade, istenç asla tatmin olmadığından, insan her zaman bir ıstırap içerisindedir, her zaman acı çekmektedir. Schopenhauer'un felsefesinde insanın arzu etmesi ile ıstırap çekmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. İnsan ne kadar çok arzu ederse, o kadar çok ıstırap çeker, acı çeker. Tam da bu yüzden Schopenhauer ıstırap çekmek yaşamın esasıdır demektedir. Simmel de Schopenhauer'un felsefesindeki bu noktaya dikkat çekmiştir (1991). Schopenhauer'un felsefesindeki hareket ettirici dürtünün ıstırapın, acı çekmenin mutluluğun karşısındaki mutlak üstünlüğü olduğunu dile getirmiştir.

Schopenhauer'un felsefesindeki bu ıstırapın, acı çekmenin temelinde yaşama istenci bulunmaktadır. Modern dönemde hayatın bütün kılcal damarlarına kadar sinmiş olan şey de Schopenhauer'ın bu yaşama istencidir. Aydınlanma ile, modernite ile vuku bulan şey, yaşama istencinin, arzunun, tutkunun doruk noktasına ulaşmasıdır. Aydınlanmanın rasyonalizmi tarafından engellerinden kurtulan, arzu ve tutku anlamına gelen yaşama istenci modern dönemdeki yıkımın sorumlusu haline gelmiştir (Mestrovic, 2015: 87).

Aydınlanma ve modernite ile arzu, tutku adeta zincirlerinden kurtulmuştur. Aydınlanma ve modernite yaşama istencinin gücünü dindirmez, aksine onun arzu eksenini daha da genişletir. Bu noktaya dikkat çekmek için Schopenhauer'dan (1958: 573) bu alıntıyı yapmak yerinde olacaktır:

Bilinçsizliğin gecesinde hayata uyanan irade kendini sonsuz ve sınırsız bir dünyada bir birey olarak bulur... çabalayan, yanılan, ıstırap çeken bir birey... Arzuları sınırsızdır, talepleri dinmek bilmez ve tatmin edilen her arzu bir yenisini doğurur. Dünyadaki hiçbir olası doyum, onun özlemini gidermeye, isteklerine nihai bir hedef koymaya ve kalbin dipsiz kuyusunu doldurmaya yetmez.

Istırapa yol açan, acı çekmeye neden olan şey doymak bilmeyen, sonsuz ve sınırsız olan yaşama istencidir, arzusudur. Schopenhauer'un bu felsefesi özellikle Durkheim'in anomiyi kavramsallaştırmasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Mestrovic (1989a, 1989b, 2015) Schopenhauer'un iradesinin, istencin Durkheim'in anomiyi üzerindeki bu etkiye dikkat çekmeye çalışmıştır. "Durkheim", der Mestrovic (1988: 675), "Schopenhauer'un, esasen doyumsuz olan ve eğer kontrol altına alınmazsa egoizme ve ahlaksızlığa yol açan insan arzularının 'dipsiz uçurumu' olarak ele aldığı irade (will) metaforuna sarılmıştır". Schopenhauer'un Durkheim üzerindeki bu etkisi sadece Mestrovic tarafından değil, çok daha öncesinde başka düşünürler tarafından da dile getirilmiştir. Lalande'nin "Durkheim'in öğrencilerinin ona 'Schopen' lakabını takacak kadar Schopenhauer'un felsefesine âşık olması şaşırtıcı değildir" sözü, bu etkiyi bütün çıplaklığıyla açığa çıkarmaktadır (Mestrovic, 1988: 674).

Schopenhauer'un istenci doğası gereği sonsuzdur, tam da bu yüzden insan çabası asla tatmin olmaz, sürekli arzu eder. Sürekli bitmek bilmeyen arzulama hali ise insanı intihara sürükler. Nitekim Schopenhauer da intiharı yaşama arzusundan kasıtlı bir feragat olarak değil, aşırı istekliliğin, sınırsız arzunun bir sonucu olarak ele almıştır. Schopenhauer intiharı, istekten vazgeçemeyen kişinin yaşamdan vazgeçme eylemi olarak görmüştür. "İntihar eden kişi", der Schopenhauer (1968: 515),

... hiçbir şekilde yaşama isteğinden değil, bireysel tezahürü yok ettiği için sadece yaşamdan vazgeçer. O, bedeninin sınırsız varoluşunu ve iddiasını yaşamayı diler, ancak koşullar buna izin vermez. Bu durum onun için büyük ıstıraplara neden olur... Böylece intiharda ortaya çıkan şey yaşama arzusudur.

Schopenhauer'daki intihar ile sınırsız arzu ve ıstırap arasındaki bu ilişki esasında, Mestrovic'in (1989a: 274-275) de belirttiği gibi, Durkheim'in anomiyinin de bir tasvirini

sunmaktadır. Durkheim (2017: 283), Schopenhauer'un düşüncelerini tekrar edercesine, hiçbir zaman tatmin olmayan arzudan duyduğu endişeyi ve bunun yol açtığı ıstırabı *İntihar* adlı çalışmasında şu şekilde dile getirmekteydi.

... *arzular* sınırsızdır. Her türlü düzenleyici dış güçten soyutlandığında insanın duyu yeteneği, kendi başına, doyurulması olanaksız dipsiz bir uçurum gibidir. Eğer dışarıdan herhangi bir şey onu sınırlamayacak olursa, bu duyu yetisi kendi kendisi için bir işkence kaynağı olur. Çünkü tanımı gereği, sınırsız isteklerin doyurulması olanaksızdır... Hiçbir şeyle sınırlanmayan istekler daima ve sonu gelmez bir biçimde olanakları aşarlar; hiçbir şey onları yatıştırılmaz. Giderilemeyen bir susuzluk, durmaksızın yinelenen işkencedir.

Durkheim'a göre hazza ne kadar açık olursak, ıstıraba da o kadar açık oluruz. Modern dönemde bir yığın hazza açık hale geldik, ama beraberinde bir yığın ıstıraba da maruz kaldık (Durkheim, 2018: 282). İşte Durkheim'ın anomisini ortaya çıkaran da bu sınırsız hazlardır, giderilemeyen, tatmin edilemeyen arzulardır. Durkheim anomiyi bir tür sonsuz arzu olarak, kendi ifadesiyle söylersek "sonsuzluk hastalığı" (Durkheim, 2017: 332) olarak betimler. İntihar da arzuların sonsuzluğunda yitip gitmedir. Bu ruhsal durumu daha iyi anlamak için René de Chateaubriand'ın René tipini örnek gösterebiliriz. Doymak bilmez bir tip olan René mutsuzlukla, acıyla şöyle haykırır:

Beni zevklerimde kararsızlıkla, aynı düştün uzun süre hoşlanmamakla, zevklerimin sonuna ulaşmak için sanki onların süresinden bitkin düşmüşçesine acele eden bir düşlemenin avı olmakla suçluyorlar; beni daima ulaşabileceğim amacı kaçırmakla suçluyorlar: Yazık! Ben yalnız içgüdünün beni yönelttiği, bilinmeyen bir iyiliği arıyorum. *Her yerde sınır buluyorsam, bitimli şeyler benim için değer taşıyorlarsa, bu benim suçum mudur?* (Durkheim, 2017: 332)

Bu sınırsız arzu, sonsuzluk hastalığı daha fazla ıstıraba yol açar ve bireyde yaşama isteği azaltır. Durkheim (2017: 290) bu durumu şöyle açıklar:

Bu hırslılığın (*dinmeyen arzunun*) kendisi, doyurulmasını olanaksız kılar. Aşırı ölçüde uyarılan tutkular, ne olursa olsun elde edilen sonuçların ötesine geçmektedir; çünkü daha öteye gitmemeleri gerektiği onlara anımsatılmamaktadır. Yani hiçbir şey onları sınırlamamakta ve bütün bir kargaşa, yatışmadan, kesintisiz biçimde sürüp gitmektedir... Bu da daha fazla acıya sebep *olmaktadır*... Bu koşullarda yaşama isteği nasıl azalmaz?

Durkheim'ın ifadesiyle "sonsuzluk hastalığı" Durkheim'ın intiharını ortaya çıkarmıştır. Durkheim'a göre "egoist ve anomik intihar tipinin ikisi de sonsuzluk hastalığı adı verilen bir şeyden mustarıptır... Birincisi hayallerin sonsuzluğunda, ikincisi arzuların sonsuzluğunda kaybolmuştur" (Mestrovic, 2015: 92).

En nihayetinde, şunu net bir şekilde ifade edebiliriz ki, Schopenhauer'un etkisinde olan Durkheim'ın sosyolojisinde anomi, onu yaşayan bireye acı verir ve incitir. Mestrovic'in (1987) işaret ettiği Parsonsçı-Mertoncu anomi yorumlamasında böyle bir duygu söz konusu değildir. Anomi bir ıstırap durumudur ve buna yol açan da yukarıda ifade ettiğimiz üzere sınırlanmayan istençtir. Sınırsız istence sahip olan insan daha fazla ıstıraba, acıya sahip olur. Özetle, istencin doğası gereği doyumsuz ve sonsuz olduğu ve bunun ıstıraba yol açtığı varsayımı, Schopenhauer'un irade, istenç anlayışı ile Durkheim'ın anomi anlayışı arasındaki temel anlaşma noktasını teşkil etmektedir (Mestrovic, 1988: 689).

Kolektif Bir Anomi Olarak Devrim

Durkheim'ın anomisi, Schopenhauer'ci perspektifle sınırsız istencin, arzuların yol açtığı bir ıstırap durumudur. İntihar da bu sınırsız istencin, arzunun yol açtığı ıstırapın doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. İntiharı bu şekilde ele aldığımızda, devrimlerin de esasında Durkheim'ın intiharı gibi olduğunu belirtebiliriz. Nasıl ki sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap durumu olarak anomi tecrübesi bireysel düzeyde intihara yol açıyorsa, benzer şekilde sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap, engelleme durumu da kolektif düzeyde devrime

yol açar. Kimmel'in (1990: 36-39) de belirttiği gibi, her ikisi de toplumsal çöküntünün semptomlarıdır. Tam da bu yüzden devrim, anominin bir formu olarak ortaya çıkmaktadır.

Böyle bir devrim yorumunun altında insanların arzu ettiği şey ile elde ettiği şey arasındaki ilişki yatmaktadır. Böyle bir yaklaşım bize, devrimlerin gerçekleşmemiş kolektif beklenti ya da arzuların nasıl bir sonucu olduğunu anlamamıza izin verir. Gerçekleşmemiş arzuların yol açtığı ıstırap durumu intiharı ortaya çıkarttığı gibi, gerçekleşmemiş, engellenmiş kolektif arzular da devrimi ortaya çıkarır. Devrimin böyle bir yorumlamasını bir ölçüde kümeleşmiş psikolojik devrim okumalarında görmekteyiz. Bu bağlamda özellikle Gurr (1968a, 1968b, 1970) ile Davies'in (1962, 1974, 1978) düşüncelerine dikkat çekmemiz gerekmektedir.

Gurr'a (1970: 129) göre, bir devrim girişiminin altında yatan en önemli sebep, insan eyleminin hedefleri ile bu hedeflere ulaşma olasılıkları arasındaki yaygın tutarsızlık algısıdır. Gurr bu devrimci hoşnutsuzluğun toplumsal kökenini görece yoksunluk olarak kavramsallaştırmıştır. Görece yoksunluk en temelde aktörlerin değer beklentileri ile değer yetenekleri arasındaki uyumsuzluk algısıdır (Gurr, 1968a: 1104). Değer beklentileriyle kastedilen insanların inandıkları, sahip olmak istedikleri yaşam koşullarına, yaşam mallarına erişme arzudur. Değer yetenekleriyle kastedilen insanların erişmek istediği arzulara ulaşma derecesi ve bunun için sağlanan imkânlar, fırsatlardır. İnsanların sahip olmak istedikleri yaşam mallarına erişme arzusu ile bu arzulara ulaşma derecesi arasındaki tutarsızlık da devrimci hoşnutsuzluğa yol açar (Gurr, 1968b).

Gurr'un böyle bir devrim yorumunun altında yatan temel mekanizma, arzulara erişememe durumunun doğurduğu ıstırap ve çok daha önemlisi bu ıstırapın bir sonucu olan öfke durumudur. Bu da bize aslında Durkheim'in intihar analizini verir. Nitekim Charles Tilly de Gurr'un bu formülasyonu ile Durkheim'in intihar kavramsallaştırması arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Tilly, Gurr'un devrime bakış açısında Durkheim'in fikirlerinin çok etkili olduğunu belirtir. Tilly'e göre (1978: 22-23), Gurr, bireylerin elinde olan şey ile hak ettiklerini düşündükleri şey arasındaki boşluk büyüdükçe birey ıstırap çeker, sinirlenir ve en son kerte devrime yol açtığını söyler; bu fikir de Durkheim'in intihar çalışmasının bir parçasını taşımaktadır.

Gurr'un devrim yorumunun bir benzerini Davies de ileri sürmüştür. Davies (1962: 6) devrimlerin uzun bir nesnel ekonomik ve sosyal kalkınma dönemini kısa bir keskin dönüş dönemi izlediği durumlarda ortaya çıkmasının daha olası olduğunu belirtir. Buna göre, kolektif hoşnutsuzluk içindeki insanların zihinleri üzerindeki en önemli etki, insanların istedikleri ile elde ettikleri arasında katlanılmaz bir boşluk olmasıdır (Davies, 1962).

Burada vurgulanması gereken önemli nokta, devrim öncesinde zorunlu olarak uzun süreli meydana gelen bir ekonomik çöküşün gerekmediğidir. Tam tersine devrim öncesinde, geniş bir zaman diliminde baktığımızda, ekonomik açıdan önemli iyileşmeler söz konusudur. Bu ekonomik iyileşme, ilerleme beraberinde daha fazla beklentiyi, arzuyu doğurur. Her ne zaman bu beklenti, arzu tatmin edilemez ve yerine hayal kırıklığı, ıstırap geçerse işte o zaman devrimci bir huzursuzluk ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle, devrimi ortaya çıkaran unsur, öncesindeki geniş zaman diliminde yaşanan ekonomik zenginliğin doğurduğu beklentiyi, arzuyu takip eden hayal kırıklığı, ıstıraptır.

Bu durum bize aynı zamanda devrimci hoşnutsuzluğu ortaya çıkaran noktanın yoksulluk olmadığını gösterir. Aksine yoksulluk devrimci girişim için engelleyici bir role sahiptir. Toucqueville'in dediği gibi, bir toplum genel olarak yoksullaştığında, kaçınılmaz görünen kötülöklere sabırla katlandığında devrim meydana gelmez. Aşırı yoksulluk durumunda birey kendi hayatına çekilir, toplumdaki çekilir, hayatta kalmakla ilgisi olan her türlü önemli faaliyetten çekilir (Davies, 1962: 8). Bu yüzden yoksulluk devrimci bir girişime önyak olması

şöyle dursun, engelleyici bir niteliğe sahiptir. Devrim ile yoksulluk arasındaki bu ilişki, Durkheim'ın intihar ile yoksulluk arasında kurduğu ilişkiyle paralellik göstermektedir.

İntiharın kaynağı nedir sorusuna Durkheim (2017: 276) cevabın kesinlikle yoksulluk olmadığını söyler. Evet intiharı açıklamak için yoksulluk kavramına başvurmak çekici olabilir, ancak yoksulluk intihar olgusunu pek açıklamaz. Durkheim (2017: 280), zenginleşen şehirlerde intiharlar artarken sefalet içerisinde yaşayan kırsal kesimlerde intiharların çok az olması, intiharın kaynağının yoksulluk olmadığını açık bir kanıt olduğunu belirtir. Hatta Durkheim, adeta Toucqueville'in devrim üzerine fikirlerini ödünç alırcasına, yoksulluğun intihara karşı engelleyici, koruyucu olduğunu söyler. İnsan ne kadar az şeyi olursa, gereksinimlerinin çerçevesini sınırsız biçimde genişletmeye de o ölçüde az eğilim duyar, yani yoksulluk, güçsüzlük insanı ılımlı olmaya zorlayarak onu alıştırır (Durkheim, 2017: 291).

Toucqueville ve Durkheim arasında, devrim ile intiharın kaynağının ne olmadığı açıklamasında gördüğümüz bu benzerlik, her iki düşünürün intiharın kaynağının ne olduğu açıklamasında çok daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Her iki düşünür de ekonomik ilerlemeye dikkat çekmektedir. Toucqueville'in devrim ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki ile Durkheim'ın intihar ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki paralellik göstermektedir.

Durkheim'a göre kabul edilenin tam tersine intiharların artışında etkili olan faktör yoksulluk değil, ekonomik gelişmedir. Peki nasıl oluyor da ekonomik gelişme böyle bir etkiye sahip olabiliyor? Durkheim (2017: 281) Gurr, Davies ve Toucqueville'in devrim üzerine düşüncelerine paralel şekilde şöyle cevap vermektedir: "Hiçbir canlı varlık, gereksinimleri olanaklarıyla yeterli bir orantı içinde olmadıkça mutlu olamaz, hatta yaşayamaz. Başka deyişle, gereksinimleri onun karşılayabileceğinden daha çok şey ya da başka bir şey gerektiriyorsa, sürekli bir sürtüşme içinde olurlar ve acı vermeden işleyemezler."

Durkheim'ın bu sözleri ekonomik gelişmeyle artan beklentilerin, arzuların tatmin edilememesinin yol açtığı ıstırap durumunun ve onun bir uzantısı olan intiharın bir açıklamasıdır. Bu bağlamda, Gurr ve Davies'in düşünceleriyle paralellik göstermektedir. Hem Gurr'un hem de Davies'in bize gösterdiği şey, devrimin, ekonomik gelişmenin ortaya çıkardığı beklentileri takip eden ekonomik çöküşün yol açtığı ıstırap durumunun bir sonucu olduğudur. Burada, devrimci hareket, aslında insanın arzularına ulaşamamasının doğurduğu hayal kırıklığının bir sonucu olarak saldırganlık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hayal kırıklığı, hedefe yönelik davranışın engellenmesinin bir sonucudur; saldırganlık ise hedefe yönelik davranışı engelleyen kişilere zarar vermek için tasarlanmış bir davranıştır (Gurr, 1968b: 249). Bu durum, literatürde engelleme-saldırganlık hipotezi olarak adlandırılmaktadır.

Engelleme-saldırganlık hipotezinin sistematik açıklamasını ilk yapanlardan biri de John Dollard ve arkadaşlarıdır. Dollard ve arkadaşları (1941: 39) agresif davranışın oluşumu daima hayal kırıklığını varsaydığını, hayal kırıklığının da bazen bazı agresif davranış formlarına yol açtığını söyler. Buna göre hayal kırıklığının, engellemenin derecesi ne kadar büyükse, ıstırapın gücü dolayısıyla öfkenin, saldırganlığın gücü de o kadar büyüktür (Gurr, 1968b: 255). Berkowitz (1989) ise bu hipotezi biraz değiştirerek yeniden formüleştirmiştir. Berkowitz (1968: 14) hayal kırıklığını, engellemeye karşı bir duygusal tepki olarak değil, hedefe yönelik faaliyetin engellenmesi olarak tanımlar. Berkowitz'in burada dikkat çekmeye çalıştığı nokta beklentidir. İstırapın, acının kaynağı bu beklentilerden kaynaklanan uyarıdır.

Bu formülasyonun politik-sosyal karşılığı ise çok açıktır. Herhangi bir şeyi arzulamamış bir insan, arzuladığı bir nesneden ya da durumdan mahrum kaldığı için hüsrana uğramaz; ancak insan bir şeyi elde edebileceğine dair umut etmişse, onu arzuladıysa, ona erişebileceği beklentisi içerisinde girmişse, o umut ettiği şeye ulaşamama durumu hayal kırıklığına neden olur

(Berkowitz 1968: 15). Devrimci eyleme yol açan da hayal kırıklığının doğurduğu bu ıstırap ve acıdır.

Bu hipotez aslında toplumlarda saldırganlığı açıklayan makro düzey teorilerin temelini teşkil eder. Nitekim Davies'in düşüncelerinin temelinde bu teorinin izleri bulunmaktadır. Davies'e göre, Amerikan, Fransız ve Rus Devrimleri, insanların uzun süre ciddi zorluklara maruz kaldıkları için ortaya çıkmadı. Aksine bu devrimler, ekonomik ilerlemeyi takip eden kısa keskin bir düşüş süresinde ortaya çıktı. Öncesinde meydana gelen ekonomik ilerleme, insanların değer yeteneklerini genişletti, arzularının erişilebilir olmasını sağladı; ancak bu ilerlemeyi takip eden kısa süreli keskin bir düşüş değer yeteneklerini azalttı, arzularının erişilebilir olmasını yok etti ve böylece ıstırapa, acıya yol açtı.

Böyle bir devrim yorumunun altında tatmin edilemeyen arzular, istençler yatmaktadır. Buna dikkat çeken önemli devrim teorisyenlerinden biri de Edwards'tır. Edwards'a (1970) göre devrimci güdülerinin kökeninde ilk arzular, spesifik olarak ifade edersek ekonomik arzular yatmaktadır. Elde edilen kazanç, ulaşılan arzu, onların daha fazla arzu edilmesine yol açar. Yani insanlar ne kadar fazla ekonomik güce ulaşırsa o kadar daha fazlasını talep eder ve bu da devrim sürecinin oluşmasında büyük bir etkiye sahip olur (Edwards, 1970: 70-71).

Brinton (1952: 22-23) "devrimler ekonomik olarak geri kalmış toplumlarda değil, ileri olan toplumlarda ortaya çıkar derken" tam da bu sınırsız arzuya ve onun yol açtığı ıstırapın sonuçlarına dikkat çekmekteydi. Brinton'a (1952: 33) göre devrimi gerçekleştirenler ekonomik zorluklar içinde olanlar değil, yüksek gelirlilerdir. Brinton'un devrim yorumuyla Durkheim'in anomisini birleştiren nokta tam da burasıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Durkheim'in anomi kavramını, sınırsız arzuların yol açtığı ıstırap olarak okuduğumuz zaman, intiharı ortaya çıkaran süreç ile devrimi ortaya çıkaran süreç aynıdır.

Çok daha ilginç olan nokta hem devrim hem de intihara yol açan bu anominin belli bir ölçüde olması gerektiği üzerine vurgudur. Durkheim anomiyeye tamamıyla olumsuz bakmaz, aksine anominin gelişim için elzem olduğunu söyler. Anomi gelişim ruhunun olmazsa olmazıdır. Anominin belli bir derecesi normaldir ve toplumu daha sağlıklı kılmaktadır. İnsan ıstırapa, üzüntüye, hüznüye karşı tümenden itici olsaydı yaşayamaz hale gelirdi. Hüznün, yaşamda çok aşırı bir yer tutması hastalıklı bir durumdur; ama aynı şekilde hüznün hiç bulunmaması da hastalıklı bir durumdur (Durkheim, 2017: 428-429). Bu yüzden ıstırap, acı, hüznün anlamına gelen anomiyeye duyulan eğilim hâkim özellik olmadığı sürece var olması sağlıklı olmanın bir göstergesidir.

Devrimi açıklamaya çalışan teorisyenler de Durkheim'in düşüncesini takip ederler. Edwards (1970) devrimin semptomlarını anlatırken, yaklaşan devrimin en erken belirtisinin genel huzursuzluktaki artış olduğunu söyler. Daha sonra, adeta Durkheim'in intihar üzerine fikirlerini tekrar eder gibi, huzursuzluğun belli bir derecesinin normal ve toplumsal olarak da sağlıklı olduğunu, ama belli bir noktadan sonra problemliliğini belirtir. Nitekim Edwards (1970: 27-28) devrimin daha ciddi semptomlarının buna bağlı olarak geliştiğini ifade eder.

Durkheim anominin olmadığı bir durum hayal etmez, imkânsızdır der. Değişik biçimler altında da olsa anomin görülmediği bilinen hiçbir toplum yoktur; her toplumda bir dereceye kadar anomi vardır (Durkheim, 2017: 424). Anominin hiçbir şekilde olmadığı bir toplum hastalıklı toplumdur. Bir diğer devrim teorisyeni olan Brinton da (1952: 16), tıpkı Durkheim gibi, mükemmel bir denge üzerine kurulmuş bir toplumun, hoşnutsuzluğun olduğu bir toplum olduğunu söyler. Brinton'a (1952: 29) göre sağlıklı bir toplum çatışmanın olmadığı bir toplum değildir, sağlıklı bir toplum aynı zamanda içinde çatışmaların da olduğu toplumdur.

Sonuç

Devrim üzerine literatürü göz önüne aldığımızda devrim kavramının çok farklı boyutlarda işlendiğini görmekteyiz. Bu çalışmada ise devrim kavramını, egemen yorumların dışına çıkarak, farklı bir bağlamda yeniden değerlendirmeye çalıştık. Bu doğrultuda, devrim kavramını sosyolojinin temel kavramlarından biri olan Durkheim'in anomi kavramıyla birlikte düşünerek, devrimin ne olduğunun, ne zaman ortaya çıktığının bir açıklamasını sunmaya çalıştık. Buna göre, devrimin bir anomi formu olduğunu iddia ettik. Ancak bu iddia beraberinde başka bir sorunsalı da ortaya çıkarmaktadır. Anomi nedir? Devrim ile Durkheim'in anomi kavramı arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak için anomi kavramını yeniden değerlendirdik. Bu doğrultuda, Durkheim'in anomi kavramının görece daha gölgede kalan bir yorumunu açığa çıkarmaya çalıştık. Durkheim'in anomi kavramı daha çok Parsonsçı-Mertoncu bir bakışla normsuzluk olarak işlenmiştir. Ancak böyle bir anomi okuması bizim devrim ile anomi arasındaki bağlantıyı kurmamızın önünde engel teşkil eder. Bu yüzden anomi kavramını, Durkheim üzerinde çok büyük etkiye sahip olan Schopenhauer'un istenci bağlamında yeniden ele aldık.

Schopenhauer'un felsefesindeki istenç ile ıstırap arasındaki ilişki, Durkheim'in intiharını ortaya çıkaran anominin bir tasvirini vermektedir. Durkheim'in anomisini ortaya çıkaran beklentilerini gerçekleştirememiş insanların çektiği ıstırap durumudur. Durkheim'in anomisinin böyle bir okuması devrim ile anomi arasındaki bağlantının kurulmasına olanak sağladı. Nasıl ki sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap durumu olarak anomi tecrübesi bireysel düzeyde intihara yol açıyorsa, benzer şekilde sınırlandırılmamış arzuların yol açtığı ıstırap, engelleme durumu da kolektif düzeyde devrim yol açar. Bu yüzden, devrim ve intihar, biri toplumsal düzeyde diğeri bireysel düzeyde olmak üzere anominin iki farklı formunu oluşturmaktadır.

Hem devrim hem de intihar doyurulmamış arzuların, sınırsız istencin, sonsuzluk hastalığının sonucu olan ıstırapın doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Arzuların gerçekleşmemesi sonucunda ortaya çıkan ıstırap saldırganlığı ortaya çıkarır. Devrim ve intihar da bu saldırganlığın iki formunu teşkil eder. İntiharda birey bu saldırganlığı kendisine karşı gösterirken, devrimde birey bu saldırganlığı kolektif bir hareket içerisinde yönetene karşı göstermektedir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Berkowitz, L. (1968). The study of urban violence: some implications of laboratory studies of frustration and aggression. *American Behavioral Scientist*, 11(4), 14-17.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59-73.
- Brinton, C. (1952). *The anatomy of revolution*. Vintage Books.
- Davies, J. C. (1962). Toward a theory of revolution. *American Sociological Review*, 27(1), 5-19.
- Davies, J. C. (1974). The j-curve and power struggle theories of collective violence. *American Sociological Review*, 39(4), 607-610.
- Davies, J. C. (1978). The j-curve theory. *American Political Science Review*, 72(4), 1357-1358.

- Durkheim, E. (2017). *İntihar*. (Çev: Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal işbölümü*. (Çev: Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi.
- Edwards, L. P. (1970). *The natural history of revolution*. The University of Chicago.
- Gurr, T. R. (1968a). A casual model of civil strife: a comperative analysis using new indices. *The American Political Science Review*, 62(4), 1104-1124.
- Gurr, T. R. (1968b). Psychological factors in civil violence. *World Politicis*, 20(2), 245-278.
- Gurr, T. R. (1970). Sources of rebellion in western societies: Some quatitative evidence. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391, 128-144.
- Kimmel, M. S. (1990). *Revolutionary change*. Little, Brown and Company Inc.
- Magee, B. (1997). *The Philosophy of Schopenhauer*. Oxford University Press.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. The Free Press.
- Mestrovic, S. G. & Brown, H.M. (1985). Durkheim's concept of anomie as déréglement. *Social Problems*, 33(2), 81-99.
- Mestrovic, S. G. (1987). Durkheim's concept of anomie considered as a 'total' social fact. *The British Journal of Sociology*, 38(4), 567-583.
- Mestrovic, S. G. (1988). The social world as will and idea: Schopenhauer's influence upon Durkheim's thought. *The Sociological Review*, 36(4), 674-705.
- Mestrovic, S. G. (1989a). Rethinking the will and idea of sociology in the light of Schopenhauer's philosophy. *The British Journal of Sociology*, 40(2), 271-293.
- Mestrovic, S. G. (1989b). The Theme of civilization and its discontents in Durkheim's division of labor: Philosophical assumptions and practical consequences. *The Journal for the Theory of Social Behavior*, 19(4), 443-456.
- Mestrovic, S. G. (2015). *21. yüzyılda Durkheim: Durkheim sosyolojisinin modernite ve postmoderniteye uygulanması*. (Çev: S. Güldal, S. Güldal), Matbu Yayınları.
- Miller, N. E., Sears, R. R., Mowrer, O. H., Doob, L. W., Dollard, J. (1941). The frustration-aggression hypothesis. *Psychological Review*, 48(4), 337.
- Orru, M. (1983). The ethics of anomie: Jean Marie Guyau and Emile Durkheim. *The British Journal of Sociology*, 34(4), 499-518.
- Parsons, T. (1966). *The structure of social action*. Free Press.
- Schopenhauer, A. (1958). *The World as will and representation Vol. 2*. (Çev: E. F. J. Payne), Dover Publications.
- Schopenhauer, A. (1968). *World as will and idea Vol. 1*. (Çev: R. B. Haldane, J. Kemp), Kegan Paul, Trench, Trübner & CO. LTD.
- Simmel, G. (1991). *Schopenhauer and Nietzsche*. (Çev: H. Loiskandl, D. Weinstein, M. Weinstein), University of Illinois Press.
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Random House.
- Yeniçirak, H. (2020). On revolution: What is revolution? What are the differences that distinguish revolution from other forms of political violent?. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 329-342.

Yeniçırak, H. (2021). Identifying dimensions of revolutionary change and transformation: A reference framework for studies on revolutionary movements. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1151-1177.

EXTENDED ABSTRACT

When we look at the literature on the revolution, we see that there are many theories of revolution that try to systematize how the revolution came about. Each theory of revolution takes different points in its center and tries to explain when the revolution emerged from these points. In this study, we will try to reconsider the concept of revolution in a different context by going beyond the grand narratives that try to explain what revolution is. We will try to reexamine the concept of revolution in the axis concept of anomie which is one of the basic concepts of sociology. We tried to formulate the fundamental problem of the study as follows: Revolution is a form of anomie. Revolutions are like Durkheim's suicide. Both are symptoms of social breakdown.

We first made a new interpretation of Durkheim's concept of anomie to show how anomie led to the revolution. The concept of anomie is treated as normlessness, which is a Parsonian-Mertonian version. However, in this study, we consider the concept of anomie not as a normlessness, but as a state of suffering resulting from unsatisfied desires. In this direction, we try to construct Durkheim's concept of anomie, based on Mestrovic, over Schopenhauer's will.

One of the essential elements of Schopenhauer's philosophy is suffering. At the root of this suffering is the will. In Schopenhauer's philosophy, the will encompasses dreams, love, passions, desire, and everything else that is vague, unconscious, and emotional. The will has no limits; it cannot reach the level of satisfaction. Since the will is never satisfied, man is always in anguish.

This relationship between Schopenhauer's unlimited desire and suffering also describes Durkheim's conceptualization of anomie. Durkheim's anomie is a state of suffering caused by unlimited desires. Suicide is also a natural extension of the suffering caused by unlimited desire. Just as the experience of anomie, which is the state of suffering caused by unrestrained desires, leads to suicide at the individual level, the state of suffering and inhibition, which is caused by unrestrained desires, leads to revolution at the collective level.

Underlying such an interpretation of revolution is the relationship between what people desire and what they achieve. This interpretation allows us to understand how the revolution is a result from unrealized collective expectations or desires. Just as the state of suffering caused by unrealized desires brings about suicide, the unrealized collective desires bring about revolution.

To further deepen such an interpretation of the revolution, we turned to psychological readings of the revolution. According to Gurr, one of the leading figures in this revolutionary reading, the fundamental reason behind a revolutionary attempt is the perception of discrepancy between value expectations and value capabilities. What is meant by value expectations is the desire to reach the living conditions and life goods that people believe in and want to have. What is meant by value capabilities is the degree to which people reach their desires and the opportunities provided for this. The discrepancy between people's desire to have the goods of life they want to have and the degree of attainment of these desires also leads to revolutionary discontent. Like Gurr, Davies states that revolutions are more likely to occur when a prolonged period of objective economic and social development is followed by a short period of sharp reversal. Accordingly, the most important effect on people's minds dissatisfied with conditions is the intolerable gap between what people want and what they get. The revolutionary movement emerges in the form of aggression as a result of the disappointment caused by the inability to reach man's desires.